

Тетяна Ляшенко

ОБ'ЄКТИВНІ І СУБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОГО ТРАНЗИТУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ В ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ

Аналізуються дослідження українських науковців, присвячених трансформаційним та модернізаційним процесам в Україні. Зазначається, що в тому разі, якщо політичні реформи не будуть супроводжуватися синхронними змінами в економіці, науці, освіті, духовній сфері, то новостворюваний соціальний організм може набутися диспропорційних форм. Українські вчені наголошують на впливі економічного чинника на розвиток політичних інститутів і процесів. Також на підставі вивчення вітчизняних і зарубіжних теоретичних праць висвітлюється поняття політичної ідеології, особливо в суспільствах перехідного типу, де ідеологія відіграє найбільш вагомий роль.

Ключові слова: *транзит, трансформація, українське суспільство, політична криза, економіка, бюрократія.*

Tetiana Liaschenko. Ukrainian scholars' studies on objective and subjective factors of political transition in a modern Ukraine. *The Ukrainian political science has been challenged to carry out a comprehensive analysis and an adequate assessment of all transition processes in Ukraine. This challenge is caused by the fact that Ukraine is committed not only to improve its own political system to meet the European standards, but also to re-estimate its previous political, social and economic development.*

To stabilize situation is an actual policy task for the majority of political systems in transition. Solving problems of political system stabilization requires defining factors, which promote stability or, vice versa, impede to achieve it. In particular, considering transformation and modernization process in Ukraine, Ukrainian researchers stress that if political reforms are not accompanied by synchronous changes in economy, science, education, and mental sphere, a newly created social organism can be formed disproportionately.

Different aspects of societies in transition are studied by Ukrainian scholars in many works. In particular, a significant impact of economic factors on the development of political institutions and processes is emphasized. A great attention is paid to political ideology studying, which is a special instrument of influence in transitional societies. A correlation between ideology and electoral technologies is demonstrated in the example of Ukraine. The need for creation of all-nation consolidating ideology under unfavorable conditions, it means a low level of public trust in political parties, which are ideology carriers, is defined as the main political contradiction in transitional society.

Reviewing Ukrainian scholars' studies on social and political transition demonstrates a significant contribution to the issue. It should be noted that the political practice in the post-communist and post-Soviet area is examined in the vast majority of works. However, they extremely lack a comprehensive study on theoretical problems of political transitology. The lack of a theory to be carried out precisely by Ukrainian researchers is imposed on their allegations that the use of a 'common' transitology theory namely for the post-Soviet is discrepant.

Key words: *transit, the transformation of Ukrainian society, the political crisis, the economy, bureaucracy.*

Україна перебуває на шляху побудови демократичного суспільства, що означає не лише вдосконалення та узгодження з європейськими нормами політичної системи, але й переосмислення попереднього політичного та соціально-економічного розвитку. У цьому зв'язку перед вітчизняною політичною наукою постає завдання всебічного аналізу та адекватної оцінки всіх процесів українського транзиту.

Тематику досліджень суспільно-політичного транзиту можна розділити за такими напрямками:

- дослідження концептуальних засад політичної транзитології;
- невідповідність засадничих теорій політичного транзиту практиці переходу у посткомуністичних та пострадянських країнах;
- особливості демократичного транзиту в Україні;
- об'єктивні і суб'єктивні чинники політичного транзиту в сучасній Україні;

- футурологія та прогнозування в працях учених-транзитологів.

У статті розглядаються праці українських учених, в яких висвітлюється реальна картина змін суспільного життя в сучасній Україні, аналізується сутність держави перехідного типу, взаємодія об'єктивних і суб'єктивних чинників цього процесу.

Під час вивчення перехідних станів політичних систем основна увага приділяється процесам, які відбуваються напередодні та безпосередньо в момент їхнього переходу в нову якість. При цьому важливим маркером виступають кризи різного типу, як причини транзиту. Підходи до трактування криз є неоднозначними. Явище кризи в радянській науковій літературі розглядалося як стан занепаду. Сьогодні політична криза, зокрема, трактується і як перехідне становище.

Як зазначили М. Михальченко та Г. Дашутін, «крайньою формою політичної нестійкості виступає системна криза політичного режиму або всієї держави. Якщо її не зупинити, то можливі революції, розпади старої політичної системи. Політична модернізація в Україні можлива лише після подолання політичної кризи, коли політична еліта одержить підтримку «знизу» і «ззовні» на кардинальні політичні реформи» [1].

Питання щодо причин політичної кризи тоталітарного та авторитарного режиму як рушійної сили модернізаційного процесу, де цілі транзиту формуються під впливом кризи політичного режиму, яка неминуче призводить до кризи цінностей, розглядається в дослідженні Т. Пояркової «Кризовий синдром модернізації незалежної України: причини виникнення та засоби подолання».

Авторка узагальнила відмінності трактувань системних кризових явищ модернізації у вітчизняній політичній науці, сформовані на основі переосмислення надбань теорії модернізації, порівняльної політології, транзитології, де кризове підґрунтя вбачалося в: 1) блокуванні національних проєктів модернізації глобальними процесами через нездатність національної ідентичності до гнучкої трансформації; 2) інерції форм колективного самоусвідомлення у вигляді співіснування національної та регіонально-територіальної ідентифікації; 3) перерозподілі внутрішніх ресурсів і появи нового правлячого прошарку, який блокує національні проєкти модернізації, поширюючи ідеї про «особливий» шлях розвитку [2].

У монографії О. Максимової «Чинники нестабільності перехідних політичних систем» розглянуто питання нестабільності політичних систем. Розкрито особливості нестабільних станів перехідних політичних систем. Запропоновано критерії і показники дисфункцій та криз перехідних суспільств. Авторкою проведено порівняння чинників нестабільності в латиноамериканських та посткомуністичних політичних системах.

Уповільнення демократичного переходу О. Максимова пояснює тим, що в транзитивних країнах «набули поширення тіньові практики як в економічній, так і в правовій і політичній сферах. У процесі визначення наявності / відсутності дисфункцій розподілу ресурсів враховувався тіньовий чинник. Адже що ширший тіньовий сектор у суспільстві та вищий рівень латентності соціально-економічних відносин, то значніша похибка формальних економічних і стратифікаційних показників ефективності розподілу ресурсів» [3, с. 263].

Дисертація А. Черній «Чинник кризовості у трансформуванні суспільно-політичних систем перехідного періоду» була присвячена з'ясуванню фактичної ролі кризових явищ у розвитку як суспільних систем, так і в процесах цивілізаційного поступу загалом. Кризовий стан українського суспільства дослідниця пов'язувала з так званим «легітимізаційним синдромом» – специфічним історичним досвідом національного становлення, до того ж, ускладненого низкою новітніх ендегенних та екзогенних викликів. Зокрема, політична криза, криза управління, криза національної ідентичності, криза консолідуючої державницької ідеї суттєво позначаються на ідеологічній гетерогенності правлячої еліти, її дистанціюванні від інтересів «пересічного» громадянина, що спричинює кризу відносин у базовому суспільному форматі «Влада – народ».

Авторка констатувала, що криза як феномен відіграє не лише деструктивну роль у процесі функціонування систем, а навпаки – тенденція перманентного загострювання політичної кризи в Україні (особливо під час чергових виборів) каталізує процес реформування держави на засадах демократії та ринкових економічних відносин [4].

Досліджуючи основні тенденції інституційної трансформації в Україні та її наслідки, А. Крап у дисертаційному дослідженні

«Нормативно-процедурні умови формування політичної стабільності в транзитних суспільствах (на прикладі України)» виявив причини, які не сприяють інституційній консолідації й формуванню передумов політичної стабільності в Україні. Основними зазначив такі: «формування нової інституційної системи на основі радянської політико-правової системи та «копіювання» західних демократичних норм і процедур, несумісних з номенклатурними правилами та суспільними цінностями; несформованість норм та правил внутрішньоелітної комунікації; заміна на рівні політичних практик дієвих норм дискурсом; прагнення суб'єктів політики змінювати правила «під себе» з метою реалізації корпоративних, а не національних інтересів, результатом чого є постійні зміни правил гри, відсутність однозначних формальних ефективних правил у політичному полі зокрема і суспільстві загалом, відсутність політичної відповідальності суб'єктів політики за результати рішень; значна персоніфікація влади, її деідеологізація та аморалізація, що є основою процесів делегітимізації режиму» [5, с. 7].

А. Крап дійшов висновку, що «в транзитних суспільствах неформальні правила, пов'язані з традиціями підкупу, корупції, використання адміністративного ресурсу, родинних зв'язків і т. п., часто конкурують, заміщують і нівелюють формальні політичні правила, передовсім конституційні норми. Неформальні демократичні правила (пакти еліт, універсали, круглі столи, переговори), що відіграли важливу роль у процесі транзиту та формування умов політичної стабільності у таких країнах, як Іспанія, Польща та ін.), в Україні суттєво не вплинули на процеси формування політичної стабільності, оскільки домовленості, зафіксовані, наприклад, в універсалі «Національної єдності» 2006 р., не були дотриманими політичною елітою» [5, с. 14].

Для більшості перехідних політичних систем досягнення стабільного стану є актуальним завданням політичної практики. Тобто, вирішення завдань стабілізації політичних систем вимагає уточнення чинників, що сприяють досягненню стабільності, або, навпаки, не дозволяють досягти її.

У контексті транзиту кризові процеси можуть бути пов'язані не тільки безпосередньо з політичною системою. Вони можуть переходити у її рамки з інших підсистем суспільства, зокрема, з

ідеологічної сфери, а також з економічної.

Наприклад, М. Михальченко у своїх роботах розглянув внутрішні і зовнішні механізми суспільних змін в Україні під різними кутами зору. Зокрема, розглядаючи трансформаційні та модернізаційні процеси в Україні, дослідник зазначив, якщо політичні реформи не будуть супроводжуватися синхронними змінами в економіці, науці, освіті, духовній сфері, то новостворюваний соціальний організм може набути диспропорційних форм [6, с. 8].

Для пострадянських держав саме економічний вплив є одним з найсуттєвіших у створенні кризових ситуацій. Взаємозв'язок політики й економіки не викликає сумніву. В умовах транзитивного суспільства вплив економічного чинника на розвиток політичних інститутів і процесів є одним з першочергових.

Тим чи іншим чином проблема зв'язку політики й економіки поставала у працях таких вітчизняних авторів, як І. Бідзюра, В. Білоус, В. Горбатенко, К. Двойних, В. Демент'єв, О. Долженков, О. Куценко, М. Михальченко, Ю. Пахомов, В. Полохало, В. Попович, О. Романюк, О. Сич, В. Сіденко, І. Стулова, А. Філіпенко та ін. У межах тематики зв'язку політики й економіки в постсоціалістичних трансформаціях було захищено декілька кандидатських дисертацій: Хоанг Хай Банг «Взаємодія політики й економіки в умовах прискореної трансформації суспільств. (Порівняльний аналіз досвіду України і В'єтнаму)» [7]; Ф.В. Барановського «Економічна політика держави: політологічний аспект» [8]; І. М. Стулової «Політичні інститути й економіка: взаємодія та взаємозалежність» [9].

На думку Т. Сириці, автора дисертації «Особливості взаємозв'язку політики та економіки в умовах постсоціалістичних трансформацій», вітчизняні політологи, на відміну від західних учених, недостатньо уваги приділяють так званим політекономічним проблемам постсоціалістичних трансформацій. Лише окремі автори запропонували впроваджувати економічний підхід у вивченні політичних процесів.

У роботі Т. Сириця здійснив порівняльне дослідження як структурних, так і процедурних чинників постсоціалістичних змін різних країн, на основі чого були виявлені ключові перешкоди на шляху оптимізації політико-економічної системи в Україні. Серед

них: 1) несприятливі структурні умови (економічні та політичні), що вплинули на характер процедурних чинників; 2) специфічні умови накопичення капіталу; 3) зрощення бізнесу та політики як сфер діяльності, що зумовлює неконкурентність як політики, так і економіки; 4) відсутність політичного консенсусу, перш за все між політичними та економічними елітами; 5) відсутність достатніх гарантій забезпечення прав власності; 6) незавершеність процесу розподілу й перерозподілу власності [10].

У дисертації О. Черепченка «Соціально-економічний вимір трансформації політичної системи України» розглянуто трансформацію політичної системи як об'єктивний процес рефлексії політичного світу на зміни в соціальній та економічній сферах життя суспільства. Запропоновано теоретичну модель, згідно з якою конфлікт між великими соціальними групами за дефіцитні ресурси призводить до об'єднання еліт державних інститутів та еліт провідних великих соціальних груп. Констатовано, що обмежується така система внутрішньою та зовнішньою конкуренцією. Це призводить до активізації конфліктів, система зазнає обмеження та раціоналізації через формалізацію основних політичних інститутів [11].

Численні невдачі й проблеми на шляху реформування українського суспільства гостро ставлять питання про необхідність дослідження глибинних причин цих транзитологічних негараздів.

Дослідження М. Михальченка значною мірою присвячені політичній культурі, оскільки стан політичної культури суттєво впливає на функціонування всієї політичної системи країни і багато в чому визначає перспективи подальшого суспільного розвитку. Формування українського менталітету відбувалося під впливом геополітичного чинника – розташування України між Заходом і Сходом. Особливістю України є те, що вона майже постійно знаходилася між різними державно-політичними полюсами, у центрі боротьби, і входила до складу то однієї, то іншої держави. Тому для України є характерним стан постійного маневрування. Це істотно вплинуло на формування національного менталітету і наявності у його структурі маргінального складника, що, в свою чергу, спричинилося до формування своєрідної біполярної моделі, яка поєднує лицарсько-козацький та пасивно-

споглядальний тип ставлення до довкілля. У політичній сфері ці типи менталітету виявляються, з одного боку, у бунтарстві, героїчній боротьбі за національні цінності та державну самостійність України, а з іншого – в егоцентризмі, байдужості до долі власного народу і власної держави.

Як зазначає М. Михальченко, «ситуацію погіршує те, що в Україні діють дві ідеологічні парадигми, які впливають на політичне життя – постімперська (проросійська) і самостійницька (проукраїнська). І головна біда, що частина громадян України, незважаючи на відверто цинічну антиукраїнську політику керівництва Росії, усе ще вірить, що якісь «союзи» змінять ситуацію і Росія побачить в Україні рівного партнера. Ситуація визначається тим, що Росія (керівництво і населення) вважає незалежність України історичним парадоксом, їх влаштує тільки повернення України в імперію» [12].

Розглядає гальмування політичних реформ саме з ракурсу політичної культури українського суспільства С. Корж. Авторка зазначила, що як складова частина політичної культури колишнього Радянського Союзу, перейнявши якості останньої, сучасна політична культура є глибоко фрагментарною (східні та західні українці, католики і православні, численність політичних партій). Її фрагментарність визначається відсутністю суспільного консенсусу щодо базових цінностей та ідеалів, розколом суспільства на ворогуючі групи. Ціннісні відмінності суттєво проявляються і в уподобаннях громадян щодо зовнішньополітичного курсу України. Головні суперечки точаться стосовно так званого проєвропейського і проросійського векторів, статусу російської мови [13, с. 9].

«Україна вже пододала шлях від монолітної політичної культури до плюральної, але ще не сформувала у нашого народу відчуття культурно-історичної єдності. За роки незалежності значно оновилися структурні елементи політичної культури, цінності, навички, орієнтації, методи і прийоми політичної діяльності. Але стара радянська тоталітарна політична культура, трансформуючись у нову систему цінностей, дає про себе знати у вигляді формального, відчуженого ставлення до офіційних політичних норм, цінностей та інститутів. Через це українська

політична культура є фрагментарною і суперечливою, оскільки поєднує в собі дві протилежні системи цінностей – тоталітарну і демократичну» [13, с. 10].

Зокрема, С. Корж дійшла висновку, що потужним індикатором ціннісної розколотості українського суспільства є мовно-культурне протистояння двох його частин. На нашу думку, таке твердження не витримало перевірку часом. Сепаратистські настрої частини населення України навряд чи можна пояснити мовними розбіжностями.

Кандидатська дисертація В. Ясинської «Особливості трансформації політичної культури в умовах становлення демократичного політичного режиму» присвячена дослідженню трансформації політичної культури в умовах становлення демократичного політичного режиму. Встановлено зв'язок між політичною культурою та політичним режимом, з'ясовано місце політичної культури в структурі режиму. На основі порівняльного аналізу процесів трансформації тоталітарних і авторитарних режимів у демократичні визначено основні напрями, етапи та особливості демократичної трансформації політичної культури. Доведено відмінність соціальних суб'єктів, що виступають рушійними силами на цих етапах. Розкрито позитивний вплив розвиненого громадянського суспільства на становлення демократичної політичної культури. Досліджено особливості формування політичної культури демократичного типу в умовах переходу до демократії в Україні [14].

Встановлено особливості політичної культури України в умовах переходу до демократичного політичного режиму. Сучасне українське суспільство поляризоване і сегментоване, його політична культура має виразні ознаки фрагментарності. Поляризація суспільства по лініях «багаті – бідні», «ліві – праві», «схід – захід», «православні – греко-католики» тощо заважає виробленню консенсусу щодо базових цінностей й ідеалів суспільного розвитку. І все ж за роки трансформації значна частина українського суспільства сприйняла основні демократичні ідеали. За роки незалежності зазнали значного оновлення усі структурні елементи – цінності, навички, орієнтації, методи і прийоми політичної діяльності. Суспільство поступово зникає до

політичного плюралізму, до значної диференціації підходів, відкритого висловлювання думок [14].

У кандидатській дисертації Т. Нагорняк «Соціокультурний чинник політичної трансформації в Україні» доведено сутність соціокультурного чинника, що полягає в його здатності до легітимації політичних інновацій в Україні на базі «традиційного» – загальноприйнятої в суспільстві соціокультурної парадигми. Визначено складові соціокультурного чинника: динаміку соціальної структури суспільства, зміни економічної, правової, екологічної та демографічної свідомості, трансформацію ціннісно-моральних орієнтацій і моделей поведінки, рівень впливу соціальних і політичних інститутів на державу. Доведено доцільність соціокультурного підходу до вивчення політичного процесу трансформації (складового етапу модернізації українського суспільства) й ефективність дослідження загальнодержавних і загальноцивілізаційних проблем через питання регіонального розвитку. Зроблено висновок стосовно головних чинників ефективності сучасних політичних процесів в Україні – поширення соціально-економічної бази реформувань і соціокультурної легітимації в контексті демократизації політичних інститутів суспільства [15].

Так, Ю. Руденко у дисертації «Політична свідомість українського суспільства в трансформаційний період: чинники формування (політологічний аналіз)» проаналізував основні риси трансформації українського суспільства, серед яких: перехід до нової системи базових цінностей, способів легітимації соціально-політичного порядку, який відбувається в умовах невизначеності політичних, соціальних, економічних орієнтирів; складне геополітичне, конфесійне, соціокультурне становище України. Звідси, на думку автора, – настрої песимізму, розпачу та невпевненості у майбутньому, що панують в українському суспільстві [16].

У дисертації В. Дем'яненко «Політична свідомість українського суспільства в умовах демократичної трансформації» проаналізовано стан, характерні особливості, тенденції розвитку політичної свідомості українського суспільства за умов суверенного, посттоталітарного державотворення. Досліджено вплив ментальності, історичної традиції, тоталітарного минулого на якісні характеристики політичної свідомості сучасного українського

суспільства. Доведено, що запровадження в Україні демократичних інститутів і демократичних процедур створило умови для пробудження активної політичної свідомості, виховання духовно вільного, суверенного та свідомого у взаєминах з державою незалежного громадянина – основи громадянського суспільства, яке є гарантом демократичної держави, оберігає її від установлення авторитаризму чи тоталітаризму [17].

У дисертації А. Кавалерова «Особливості політичного процесу в умовах перехідного періоду в Україні» досліджено еволюцію та тенденції розвитку політичного процесу за умов перехідного періоду в Україні, проаналізовано його особливості та специфічні риси. Визначено комунікативний вимір та характеристики політичного процесу перехідного періоду, що формуються у горизонтальній та вертикальній політичній взаємодії. Обґрунтовано, що до основних комунікативних факторів впливу на розвиток політичного процесу належать рівень інституціоналізації та характер взаємодії політичних інститутів, тип політичної культури та політичні цінності, розвиненість політичних комунікацій, рівень політичної участі громадян у процесі прийняття рішень [18].

Інші аспекти перехідних суспільств досліджуються в багатьох роботах українських науковців. Так, О. Волков на підставі вивчення вітчизняних і зарубіжних теоретичних праць висвітлює поняття політичної ідеології, досліджує її роль у різних суспільствах, особливо в суспільствах перехідного типу, де ідеологія відіграє найбільш вагомий роль. На прикладі України О. Волков проілюстрував взаємозв'язок ідеології та виборчих технологій. Визначив головні політичні суперечності перехідного суспільства, які полягають у необхідності створення загальнонаціональної консолідувальної ідеології за несприятливих для цього умов наявності низького рівня довіри громадян до носіїв ідеології – політичних партій [19].

Політичній участі присвячене монографічне дослідження Н. Ротар «Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду». В роботі проаналізовано логіку електоральних циклів в Україні у контексті формування трьох основних моделей участі громадян у політичних процесах – електоральної, дискурсивної і протестної. Акцентовано увагу на зміні парадигми політичного, соціального та економічного розвитку

українського суспільства початку 1990-х рр., що відкрила перед громадянами України можливість автономної участі у процесах політичного управління, які, згідно з логікою демократичного управління, набули циклічного характеру. Висвітлено специфіку формування, функціонування та перспективи еволюції політичної участі громадян України в контексті англо-американської традиції вивчення електорального циклу як процесу від виборів до виборів [20].

У дисертації В. Бортнікова «Політична участь громадян України в умовах демократичного транзиту» проведений комплексний політологічний аналіз вітчизняного досвіду політичної участі громадян в умовах демократичного транзиту. Уперше в українській політичній науці автор з'ясував сукупність структурно-функціональних та соціокультурних чинників, що визначають динаміку та форми демократичної політичної участі в Україні періоду посткомуністичної трансформації.

Зокрема, В. Бортніков спробував розібратися в роботі з питанням «розколу» українського суспільства. Автор на базі аналізу емпіричних даних (робота написана у 2008 р.) заперечив саме існування розколу в українському суспільстві: «Аналіз ідентифікаційних відмінностей громадян України дає можливість констатувати, що факти різного ставлення до певних цінностей між жителями окремих регіонів ще не є свідченням існування розколу між ними, оскільки суттєві відмінності у поглядах на одну проблему (наприклад, мову або вектор зовнішньоекономічного розвитку) «перекриваються» паритетністю (тотожністю) поглядів на іншу (економічні питання, уособлення себе з певною ідеологією або партією, українською культурною традицією тощо)» [21]. Скоріш за все цей висновок автора не пройшов випробовування часом, хоча і базувався на соціологічних дослідженнях.

Дисертація В. Березинського «Транзитивні особливості формування електорального простору сучасної України» присвячена виявленню особливостей формування електорального простору сучасного українського суспільства в умовах системної соціально-політичної трансформації.

Автор вказує на особливості формування електорального простору сучасної України в контексті політичного транзиту, серед яких такі: наявність центристського (позаідеологічного)

сегмента партійно-політичних сил як результат інституціоналізації регіональної еліти; актуалізація владних або опозиційних інтенцій виборців залежно від регіону; баланс сил за критерієм «влада – опозиція» визначає належність регіону до слабкого («сірий», «білий») чи сильного («вибуховий», «опозиційний» – червоний, рожевий, помаранчевий, чорний) поясу соціально-політичної напруженості [22].

Дисертація В. Пугач «Феномен бюрократії в трансформаційному суспільстві» присвячена дослідженню феномену бюрократії в трансформаційному суспільстві.

Як зазначає авторка, «специфіка становлення і розвитку бюрократії в Україні полягає у поєднанні традицій «східної» та «західної» моделей бюрократії. При цьому принципи організації і функціонування бюрократичної моделі західного зразка домінували у періоди існування України як незалежної держави, відповідно, з втраченою Україною свого статусу незалежної держави у бюрократичному функціонуванні переважали риси «східної» моделі бюрократії. Сучасна українська бюрократія характеризується соціальною відчуженістю від суспільства, вона фактично презентує інтереси не держави та суспільства, а окремих фінансово-політичних угруповань. Бюрократія сучасної України надзвичайно політизована в контексті втягнення її у процеси політичної боротьби та політичного протистояння, що на практиці має форму бюрократизації виборчого процесу. Зрощення політики, бізнесу та бюрократії в Україні не лише істотно вплинуло на особливості функціонування та якісні показники української бюрократії, але й сприяло встановленню корпоративно-кланового фундаменту української влади» [23, с. 4].

Актуальній і гострій проблемі сучасного політичного розвитку України – корупції – присвячено дисертацію А. Сафоненко «Антикорупційна політика в умовах трансформації українського суспільства». В контексті теорії політології проаналізовано корупцію як соціально-політичне явище, з'ясовано його передумови, форми та різновиди. Визначено суть політичної корупції, досліджено процес становлення, функціонування й розвитку вітчизняних та світових антикорупційних ініціатив, розглянуто політико-правові аспекти, стандарти, принципи та механізми протидії корупції [24].

Аналіз досліджень українських учених з питань суспільно-політичного транзиту насамперед демонструє велику кількість робіт з цього питання. Проте переважна більшість праць стосується перебігу транзитивних процесів на посткомуністичному та пострадянському просторі. Комплексних досліджень з теоретичних проблем політичної транзитології вкрай мало. Недостатність теорії, яка б розроблялася саме українськими дослідниками, накладається на їхні твердження про невідповідність загальносвітової транзитологічної теорії щодо застосування її саме на пострадянському просторі.

1. Дашутін Г. П. Український експеримент на терезах гуманізму / Г. П. Дашутін, М. І. Михальченко. – К. : Парламентське вид-во, 2001. – 335 с.

2. Пояркова Т.К. Кризовий синдром модернізації незалежної України: причини виникнення та засоби подолання : монографія / Т. К. Пояркова. – Суми : Університетська книга, 2015. – 351 с.

3. Максимова О.М. Чинники нестабільності перехідних політичних систем: монографія / О.М. Максимова. – Севастополь: СсвНТУ, 2013. – 300 с.

4. Черній А. Л. Чинник кризовості у трансформованні суспільно-політичних систем перехідного періоду : дис.... к. політ. н.: 23.00.04 / Алла Леонідівна Черній; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2004. – 197 с.

5. Крап А. П. Нормативно-процедурні умови формування політичної стабільності в транзитних суспільствах (на прикладі України): дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Андрій Павлович Крап; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2009. – 200 с.

6. Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Н. И. Михальченко. – К. : Институт социологии НАН Украины, 2001. – 440 с.

7. Хоанг Хай Банг. Взаимодействие политики и экономики в условиях ускоренной трансформации обществ (сравнительный анализ опыта Украины и Вьетнама): дис.... к. політ. н.: 09.00.03 / Киевский ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1999. – 178 с.

8. Барановський Ф. В Економічна політика держави: політологічний аспект: дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Фелікс Володимирович Барановський; Східноукраїнський держ. ун-т. – Луганськ, 1999. – 182 с.

9. Стулова И. М. Политические институты и экономика: взаимодействие и взаимозависимость: дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Инна

Михайловна Стулова; Одесский национальный ун-т им. И. И. Мечникова. – О., 2002. – 185 с.

10. Сириця Т. Ф. Особливості взаємозв'язку політики та економіки в умовах постсоціалістичних трансформацій : дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Тарас Федорович Сириця; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 208 с.

11. Черепченко О. О. Соціально-економічний вимір трансформації політичної системи України : дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Олександр Олександрович Черепченко; Маріуп. держ. ун-т. – Маріуполь, 2012. – 16 с.

12. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / Авт. колектив : М. І. Михальченко (керівник) та ін. – К. : ІПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 336 с.

13. Корж С. А. Фрагментарна політична культура як вияв перехідного періоду розвитку українського суспільства : дис.... к. політ. н.: 23.00.03 / Світлана Анатоліївна Корж; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – 211 с.

14. Ясинська В. С. Особливості трансформації політичної культури в умовах становлення демократичного політичного режиму : дис.... к. політ. н.: 23.00.03 / Вікторія Сергіївна Ясинська; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 186 с.

15. Нагорняк Т. Л. Соціокультурний чинник політичної трансформації в Україні : дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Тетяна Леонтіївна Нагорняк; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2000. – 214 с.

16. Руденко Ю. Ю. Політична свідомість українського суспільства в трансформаційний період: чинники формування (політологічний аналіз) : дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Юлія Юріївна Руденко; АПН України, Ін-т вищ. освіти. – К., 2003. – 181 с.

17. Дем'яненко В. М. Політична свідомість українського суспільства в умовах демократичної трансформації : дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Віра Миколаївна Дем'яненко; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К., 2003. – 17 с.

18. Кавалеров А. А. Особливості політичного процесу в умовах перехідного періоду в Україні : дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Анатолій Анатолійович Кавалеров; Держ. установа «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – О., 2013. – 16 с.

19. Волков О. М. Роль та місце політичних ідеологій в суспільствах перехідного типу. Політологічний аналіз: автореф. дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / О. М. Волков; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К., 1999. – 19 с.

20. Ротар Н. Ю. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду / Н. Ю. Ротар; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : Рута, 2007. – 472 с.

21. Бортніков В. І. Політична участь громадян України в умовах демократичного транзиту [Текст] : дис.... д. політ. н.: 23.00.02 / Валерій Іванович Бортніков; Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2008. – 451 с.

22. Березинський В. П. Транзитивні особливості формування електорального простору сучасної України : дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Володимир Павлович Березинський; Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2005. – 178 с.

23. Пугач В. Г. Феномен бюрократії в трансформаційному суспільстві : дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Вікторія Геннадіївна Пугач; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К., 2006. – 173 с.

24. Сафоненко А. О. Антикоруційна політика в умовах трансформації українського суспільства : дис.... к. політ. н.: 23.00.02 / Андрій Олександрович Сафоненко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 187 с.